

Det japanske kejserskifte som en overgangsrite

Af Esben Andreasen

Yasukuni-skandalen

I oktober 2018 gik der et chok gennem Japans shinto-verden. Den højeste præst ved den meget betydelige shintohelligdom, Yasukuni, havde ved et møde tilbage i juni talt stærkt kritisk om kejserfamilien. Kejser Akihito er "ude på at knuse Yasukuni", kronprins Naruhito kommer aldrig til helligdommen og kronprinsesse Masako "afskyr Jinja Shinto", dvs den organisation som de fleste shintohelligdomme tilhører. Da videooptagelsen blev kendt, måtte den øverste præst angre og dybt undskylde sine ophidsede ord, træde tilbage, og Yasukuni kaldte hans bemærkninger "yderst stødende." Man tør ikke tænke på, om det havde været nok at træde tilbage for 100 år siden, eller om en sådan majestætsfornærmelse (*lèse-majesté*) ville være endt med den øverste præsts selvmord?

Jinja Honcho, organisationen for shinto-helligdomme, har som organisation naturligvis taget skarpt afstand fra den øverste Yasukuni-præst, men her spiller to begreber i japansk adfærdspsykologi ind: *honne* og *tatemae*.¹ *Honne* er den personlige, ærlige holdning, og *tatemae* er den holdning man i kald og stand skal lægge for dagen udadtil. Den sondring anvendte præsten ikke. Han burde ikke blande sin personlige holdning ind i sit offentlige arbejde. Men man kan spørge sig selv, hvorfor mødet blev videooptaget og optagelsen derpå lækket? En teori er, at yngre præster ønskede at skaffe sig af med en stærkt nationalistisk præst, fordi Yasukunis grundlag i den uddøende kreds af krigsveteraner smuldrer, og helligdommen må søge et andet image.

Spørger man til, om kejsarhuset egentlig slutter op om shinto som i gamle dage, kan man ane samme sondring. Jinja Honcho kan ikke kritisere kejserfamiliens medlemmers personlige holdning (*honne*), den må de holde for sig selv, men kejseren og dermed kejsarhuset er symboler for det japanske folk, og derfor opretholder de *tatemae* ved, som repræsentanter for symbolet, at deltage i de ceremonier og ritualer, som nu kommer på tale - i anledning af det kejserskiftet, hvor Akihito abdicerede og Naruhito blev

1 Se Takeo Doi, *The Anatomy of Self – the Individual versus Society* (Kodansha 1995), s. 35-47.

ny kejser.²

Senso

Forhistorien er den, at kejser Akihito tilsyneladende uden varsel i en tale til nationen d. 8. august 2016, uden dog at bruge ordet ”abdikation”, ønskede at trække sig tilbage. Det vakte bestyrtelse i den nationalistiske Abe-regering, som dårligt kunne afvise kejserens ønske, men der måtte vedtages en lov, for muligheder var ikke til stede i forfatningen. Resultatet, efter rådslagning med tyve eksperter, blev en ”engangstilladelse”, en abdikationslov, som kun gælder for kejser Akihito. Det skal tilføjes, at den japanske befolkning i høj grad bakkede op om kejserens ønske.

Den 1. maj 2019 skete kejserskiftet juridisk forfatningsmæssigt. Begivenheden kaldes *senso* (“tronovertagelse”), og det betød, at kronprins Naruhito påtog sig kejseridentiteten, efter kejser Akihito har afsagt sig den dagen før i overværelse af 300 honoratiores. Før *senSo* aflagde kejser Akihito sammen med kejserinde Michiko d. 26. marts besøg ved Kashiwara-jingu, hvor Japans første kejser, Jimmu, ifølge myten grundlagde staten Japan, og senere besøg til Ise-helligdommene og kejser Hirohitos grav – alt sammen for at underrette kejserslægten om det forestående kejserskifte.

Kejser Akihito var kendt for ikke at forlange pomp og pragt omkring sig. Han havde i sin tid som kronprins for mange år siden udtalt, at det simple og enkle er den dybeste japanske værdi. Alligevel opfyldte han sin kejserspligt, hvad angår besøg i shinto-religionen. Det er 200 år siden en kejser sidst abdicerede i 1817, men tidligere var det slet ikke ualmindeligt. Af 125 kejsere i tidens løb har 58 abdiceret for at trække sig tilbage, ofte til buddhisttempler. Først i Meiji-tiden blev abdikation afskaffet, da shintoister frygtede muligheden for, at den kejserslige afstamning tilbage fra kejser Jimmu kunne trues.

Den 8. maj rapporterede den nye kejser Naruhito om kejserskiftet til sine forfædre ved en ceremoni i kejserpaladset i Tokyo. Ifølge traditionen skal en kommende kejser ved sin tiltræden fastsætte sin kejsersperiode

2 Om kejsersfamiliens holdning kan man læse i en glimrende artikel af Asger Røjle Christensen, “Kejseren på kant med kejserdømmet,” *Seikatsu*, (Turbine 2017), pp. 108-117. Og i samme forfatters *Tenno* (Turbine 2019)

navn (*genko*), men navnet var allerede offentliggjort en måned i forvejen, og perioden hedder nu *reiwa*, "lykke og fred/harmoni", ord taget fra den oldjapanske digtsamling Manyoshu. Japan kører med 2 kalendere: den vestlige, som vi kender, og så den japanske, *genko*. Kejser Hirohito kaldte sin periode *showa* ("oplyst fred") og Akihito sin periode *heisei* ("fredens opnåelse"). Efter den 1. maj bliver kejser Akihito blive omtalt som Heisei-kejseren, ligesom hans far, Hirohito, idag officielt kaldes Showa-kejseren. Når den kommende periode afsluttes, vil kejser Naruhito blive omtalt som Reiwa-kejseren.

En af de første opgaver, som påhviler den nye kejser, var at udpege de rismarker i Japan, *yuki*- og *suki*-distrikterne, hvorfra den modne ris skal høstes og bruges om efteråret ved den store ceremoni kaldet *daijosai*. Specielt er *daijosai* knyttet til rishøsten, idet den erstatter den årlige høstfest, *niinamesai*, men *daijosai* afholdes kun en gang for hver kejser.

Men først om kroningsceremonien *sokuirei*, som er åben og tv-transmitteret.

Sokuirei

Den 22. oktober 2019 blev den officielle indsættelse af den nye kejser i kejserpaladset i Tokyo, *sokuirei*, afholdt, hvortil 185 kronede hoveder og præsidenter fra alle verdens lande var indbudt. Denne kroning er på det nærmeste a-religiøs, dog benyttes to af de tre shinto-regalier, sværdet og juvelerne, i ceremonien, som symbol på kejsermagten. *Sokuirei* stammer fra kejserkroninger i datidens Kina, og nærmest problemfri i et land som, på papiret ihvert fald, adskiller stat og religion. Prisen for *sokuirei* alene var 16 milliarder yen, svarende til knap 1 milliard danske kroner, og den betalte staten.

I 1990, da Akihito blev kronet, deltog Dronning Margrethe i *sokuirei* og overværede, hvordan de 2 regalier blev overdraget til den nye kejser: sværdet og juvelerne som tegn på kejserværdigheden.³ I 2019 deltog det danske kronprinsepar i begivenheden.

Indholdet af ceremonien er den, at først meddeler den nye kejser sin

³ Om *sokuirei* og *daijosai* i 1989, se Esben Andreasen, Aasulv Lande og Finn Stefánsson, *Japan – religioner og livsformer* (Gyldendal 1990), s. 158-83, især s. 176-80.

tronbestigelse til premierministeren, i dette tilfælde Shinzo Abe, som derefter udbringer et trefolding *banzai* ("længe leve kejseren", egentlig "10.000 år") på regeringens og det japanske folks vegne. Så en kort tale, hvor Naruhito lovede at videreføre sin fars linje. Da Naruhito i august 2019 ved en mindehøjtidelighed for de faldne under 2. verdenskrig gentog Akihitos ord "dyb anger" (*hansei*) over den katastrofe, Japan havde påført verden, viste han sin opbakning til farens holdning, noget som ikke behager nationalister i Japan.

Daijosai

Den anden tronbestigelseceremoni er *daijosai* ("ritualet for den store fest"), fastsat til 14.-15. november, 2019, altså ikke afholdt i skrivende stund. Det problematiske er det stærkt religiøse indhold i ceremonien fra shinto-religionen, da stat og religion som nævnt er adskilt i Japan – eller er de? Ved sidste *daijosai* i 1990 var der stort røre om udgifterne, for staten må ikke understøtte religiøse handlinger ifølge grundlovens § 89 om adskillelsen af stat og religion. Argumentet for at staten betalte var, at der var tale om en kulturel tradition, ikke en shinto-ceremoni, og samme protester lyder i år fra andre religioner, herunder især kristendommen, og liberale aviser.

For at gå lidt ned i detaljer finansieres kejserhuset af to fonde: *kyuteihi*, som dækker kejserens offentlige udgifter som landets kejser, og som er et stort beløb, og *naiteihi*, som dækker kejserens private forbrug. Kritikere ønsker at reducere *daijosai* og kun bruge *naiteihi* dertil, da der er tale om en privat handling, mens shinto-konservative kredse ikke ser noget forkert i at bruge det store udtræk og bruge *kyuteihi*.

Det nye er, at prins Akishino, kejserens yngre bror, allerede i 2018 kom med et forslag om, at ceremonierne udelukkende betales af *naiteihi*, samtidig med at *daijosai* udføres i *shinkaden*, som er den bygning på Tokyo-paladsets område, som i forvejen benyttes til den årlige høstfest, *niinamesai*. Så sparer man opførelsen af *daijokyu*, de traditionelle nyopførte bygninger, som alene koster 1.907 milliarder yen, og som alligevel bliver revet ned efterfølgende. Det antages af kendere, at kejser Naruhito og den afgangede kejser Heisei, er af samme opfattelse. Men

Akishino fik ikke ret. *Daijokyu* er opført og betalt af staten.

Den centrale del af *daijosai* er den nat, som den nye kejser skal tilbringe alene i et møde med solgudinden Amaterasu. De 3 vigtigste bygninger er *yukiden* mod øst, *sukiden* mod vest, og *kairyuden* mod nord.

Først foregår der en ceremoniel renselse af kejseren i *kairyuden* klokken 8 om aftenen, hvorpå han bliver iført en hvid silkeklædning og vandrer barfodet til *yukiden*. I bygningen findes et leje kaldet *shinza*, ”gudelejet”, og et bord med ris og sake fra *yuki*-distriktet, som han først ofrer til shinto-guderne, hvorpå han selv spiser og drikker. Klokken 12 begiver han sig tilbage til *kairyuden*, hvor han renses ritueligt igen og skifter til en ny silkeklædning, identisk med den første. Klokken 2 om natten går han til *sukiden*, og gennemfører nøjagtigt det samme ritual som i *yukiden*. Nogle dage efter rives hele komplekset af bygninger ned.

Hvordan skal ceremonien fortolkes? Ligger der et frugtbarhedsritual bag? Et helligt samleje (*hieros gamos*) med solgudinden Amaterasu? En eller anden kraftoverførsel eller legitimering fra solgudinden til den nye kejser er der tale om, kejseren som jo nedstammer fra Amaterasu. Måltidsfællesskab er der i hvert fald tale om, for den nye kejser deler ris og sake med Amaterasu og måske også de andre shinto-guder.

Fortolkninger er der mange af. Holtom⁴ forstår ritualerne som en fornyelsesceremoni, hvor *yukiden* står for den afdøde kejser, og *sukiden* for den nye og kommende kejser. Ellwood⁵ fokuserer på *shinza*, ”gudelejet”, og taler om et helligt ægteskab, hvor frugtbarhedens resultat er risen og saken (lavet af ris). Men kejseren rører ikke *shinza*, som er beregnet for shinto-guddommene, først og fremmest Amaterasu. Carmen Blacker hælder til, at der foregår en religiøs inkubation under ceremonien, dvs. opnåelsen af en guddoms åbenbaring ved at sove i en helligdom⁶. Günter Nitschke⁷, med en fjerde teori, ser sammenhængen mellem fornyelsesritterne i Ise, hvor to identiske bygninger eksisterer i en kort periode, under hvilken de hellige *shintai*, ”gudernes krop”, overføres fra

4 Daniel C. Holtom, *The Japanese Enthronement Ceremonies* (Tokyo 1972). Genoptryk af bogen fra 1928.

5 Robert S. Ellwood, *The Feast of Kingship – Accession Ceremonies in Ancient Japan* (Tokyo 1973).

6 Carmen Blacker, ”The *Shinza* or God-seat in the *Daijosai* – Throne, Bed, or Incubation Couch?”, *Japanese Journal of Religious Studies*, 1990, 17/2-3, s. 179-197.

7 Günter Nitschke, *From Shinto to Ando – Studies in Architectural Anthropology in Japan* (London 1993), især s. 12-14.

den gamle bygning til den nye hvert 20. år, den såkaldte *shikinen sengu*-ceremoni. Og mon ikke Nitschke har fat i den lange ende, altså en fornyelsesceremoni, for hvordan skal frugtbarhedsteorien forklare fordoblingen af ritualerne, 2 timer før midnat og 2 timer efter midnat?

Det skal tilføjes, at ved kejserindsættelser før Meiji-kejserens var en af delene ved *daijosai* den såkaldte *sokui kanjo*, hvor kejseren blev ophøjet til den buddhistiske verdenshersker, *cakravatin*. Denne ceremoni faldt bort, da shinto-fundamentalister udryddede alle buddhistiske elementer i kejserhusets ritualer, efter den såkaldte adskillelse af buddhisme og shinto, *shinbutsu bunri*.

Og så til begrebet overgangsrite.

Overgangsrite: udskillelse – liminalfase – inkorporation

Arnold van Genneps 3-lede model, videreudviklet af Victor W. Turner og Edmund Leach, er velkendt og anerkendt som en brugbar metode i religionsvidenskaben.⁸ Turner skylder vi begrebet antistruktur for den liminale fase, og Leach begreberne sakralisering og desakralisering. Desuden argumenterede Leach for at gøre den 3-lede model til en generel model for ritualanalyse.

Daijosai har en typisk 3-delning: Ved udskillelsen gennemgår kejseren en renselse og en sakralisering. Opholdet med shintoguderne er den farlige fase, liminalfasen eller mødet med det guddommelige, og ceremonien afsluttes med at kejseren inkorporeres i den sekulære verden igen. Fornylsesaspektet ved overgangsriter er særdeles relevant, og hertil kan begrebet nulstilling anvendes.

Endnu mere iøjnefaldende er nulstillingen ved overgangen til den nye tidsregning, *seno*, hvor kalenderen bliver genstartet, med det engelske ord ”reset”.

Der er således tale om den ”store” overgangsrite, nationen Japans overgangsrite, som begyndte d. 1. maj og slutter d. 15. november, og som slutter med den ”lille” overgangsrite, den nye kejsers overgangsrite, *daijosai*, d. 14.-15. november.

Endelig vil jeg vove den påstand, at tiden mellem den juridiske

8 Se fx Jørgen Podemann Sørensen, *Ritual og praksis*, (Janua Religionum 7, 12013), s. 131-35.

indsættelse d. 1. maj 2019 og ceremonierne i efteråret 2019 kan forstås som en usikker og farlig eller liminal periode, jævnfør shinto-verdenens nervøsitet vedrørende kejserfamiliens relationer til shinto. En forløber sås i Yasukuni-præstens uoverlagte kritik af kejserfamilien i efteråret 2018 og den postyr skandalen rejste.⁹

Men indtil videre opretholdes *tatema*e, handlinger i kald og stand. Det nye kejserpar besøger Ise d. 22.-23. november, for at meddele shintoguderne at ceremonierne er udført. (Iøvrigt er den øverste præstinde kejserens yngre søster, Sayako Kuroda.) Derefter kommer besøg ved kejser Jimmus mausolæum i Kashihara, tilsvarende besøg ved kejser Komei og kejser Meijis grave i Kyoto-området, og endelig besøg ved kejser Taicho og kejser Showas mausolæer i Hachioji udenfor Tokyo.

Måske den konservative shinto-verden ånder lettet op. Overgangen førte til genindlemmelse. Business as usual.

⁹ Se John Breen, "Abdication, Succession and Japan's Imperial Future: An Emperor's Dilemma", *Japan Focus* vol. 17, issue 9, number 3, May 01, 2019.

Om begrebet stats-shinto, se Michiaki Okuyama, "Rethinking "State Shinto" in the Past and the Present", *NUMEN* 66 (2019), s. 163-184, som også indeholder kritiske spekulationer om fremtidens shinto, men begrænser begrebet stats-shinto til mellemkrigstiden op til Japans overgivelse i 1945.